

ნატურით რესტიტუციის შეუძლებლობა უსაფუძვლო გამდიდრების დროს

შესავალი

საკუთრების უფლება სახელმწიფოს მიერ არამხოლოდ კანონებშია გარანტირებული და განმტკიცებული, არამედ ის ბუნებითი უფლებაა.¹ საკუთრების უფლების დაცვა კი ნებისმიერი ქვეყნის სამართლის სისტემაში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს წარმოადგენს. საინტერესო და პრობლემურია საკუთრების უფლების დაცვა, როდესაც პირის ქონება (საკუთრება) სხვა პირის ხელში ყოველგვარი კანონისმიერი თუ სახელმწიფო ვალდებულებების გარეშე, უსაფუძვლოდ აღმოჩნდება. სწორედ ამ შემთხვევაში წარმოიშობა კონდიქციური ვალდებულება, რომლის ძირითადი ფუნქციაც სამოქალაქო სტაბილურობის უზრუნველყოფა და სამოქალაქოსამართლებრივი ვალდებულებების მქონე სუბიექტთა ინტერესების დაცვაა².

„ბუნებითი სამართლის თანახმად, სამართლიანია, როდესაც არავინ უნდა გამდიდრდეს სხვის საზიანოდ.“³ სტატიის ზოგადი კვლევის არეალი სწორედ უსაფუძვლო გამდიდრების დროს დარღვეული სამართლიანობის აღდგენას, სუბიექტთა უფლებებისა და ვალდებულებების, სამართლებრივი მექანიზმების საშუალებით დაზარალებულის (კრედიტორის) ინტერესების დაცვისა და მოთხოვნის ფარგლებს მოიცავს. კონკრეტულად კი კვლევის საგანი დაზარალებულის კანონიერ უფლებასა და ინტერესს შეეხება, რომლის თანახმადაც, მას უნდა დაუბრუნდეს ის, რაც ისედაც მისია, მაგრამ მოვალის ხელში უსაფუძვლოდ აღმოჩნდა. სხვა

¹ ზოიძე ბ., ქართული სანივთო სამართალი, თბილისი, 2003, 85.

² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 353-543.

³ ცვაიგერტი კ., კოტცი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 229.

სიტყვებით, რესტიტუცია, პირვანდელი სამართლებრივი მდგომარეობის აღდგენა, უნდა მოხდეს. განსაკუთრებით საინტერესო იმ შემთხვევების განხილვაა, როდესაც ნატურით რესტიტუცია შეუძლებელია და დაზარალებულს საკუთრების ღირებულების მხოლოდ ფულადი ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება რჩება.

კვლევის მიზანია, უპასუხოს კითხვებს: ფულადი ანაზღაურებით აღდება თუ არა სამართლებრივი წონასწორობა, როცა კრედიტორის ინტერესს ნივთის ნატურით დაბრუნება წარმოადგენს და ზოგადად, უნდა ჰქონდეს თუ არა კრედიტორს უფლება, თავად განსაზღვროს, როგორ აუნაზღაუროს მოვალემ ზიანი (ნატურით თუ ფულადი ანაზღაურებით); რა შეხედულებები არსებობს, როგორც საქართველოს, ისე კონტინენტურსა და საერთო სამართლის ქვეყნების დოქტრინაში და როგორია საქართველოს სასამართლოების პრაქტიკა ნატურით რესტიტუციასა და ფულად ანაზღაურებასთან დაკავშირებით.

1. უსაფუძვლო გამდიდრება

1.1. ღეფინიცია

„არავის აქვს უფლება, საფუძვლის გარეშე გამდიდრდეს სხვის ხარჯზე“, – პომპონიუსის ამ ცნობილმა გამოთქმამ უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტის ჩამოყალიბებასა და შემდგომ განვითარებას ჩაუყარა საფუძველი.⁴

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 317-ე მუხლის თანახმად, „ვალდებულების წარმოშობისთვის აუცილებელია მონაწილეთა შორის ხელშეკრულება“, თუმცა, ამავე მუხლის მეორე წინადადებაში ვალდებულების წარმოშობის სხვა საფუძვლებია ჩამოთვლილი, რომლის ერთ-ერთ სახესაც უსაფუძვლო გამდიდრება წარმოადგენს.⁵

უსაფუძვლო გამდიდრება თავისი სამართლებრივი ბუნების გამო კანონისმიერი ვალდებულებითი ურთიერთობების ძალიან საინტერესო ინსტიტუტია. თავად ტერმინის, „უსაფუძვლო გამდიდრება“, ღეფინიციას სა-

⁴ შატერაშვილი ლ., უსაფუძვლო გამდიდრება: სამართლიანი სამართალი?, ჟურნალი „სამართალი“, №6-7, 2000, 33.

⁵ იხ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 317-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

ქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისი მუხლები, უმეტესი ქვეყნების კანონმდებლობის მსგავსად, არ გვთავაზობს და მხოლოდ უსაფუძვლო გამდიდრებით წარმოშობილი ვალდებულებების წესისა და საფუძვლების ჩამოთვლით შემოიფარგლება.⁶

უსაფუძვლო გამდიდრების ცნება მოკლედ შეიძლება ასე ჩამოყალიბდეს: უსაფუძვლო გამდიდრება კანონისმიერი ვალდებულებითი ურთიერთობების ისეთ სახეს წარმოადგენს, რომლის დროსაც ერთი მხარე ყოველგვარი სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე მდიდრდება, ხოლო მეორე მხარეს აქვს უფლება, მოითხოვოს საკუთარი ქონების უკან დაბრუნება, ანუ რესტიტუცია.

2.2. სამართლებრივი შედეგი

სამართლის ზოგადი პრინციპებიდან გამომდინარე, პირის მიერ სარგებლის მიღება მხოლოდ სამართლებრივი საფუძველითაა შესაძლებელი, რომელიც როგორც სახელშეკრულებო, ისე არასახელშეკრულებო (კანონისმიერი) შეიძლება იყოს.⁷

უსაფუძვლო გამდიდრება სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე სარგებლის მიღების სახეს წარმოადგენს, რომლის დროსაც ერთი მხარე კრედიტორია (დაზარალებული), მეორე კი მოვალე (შემძენი)⁸. კრედიტორის ინტერესი საკუთრების უფლების დაცვაა, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 979-ე მუხლი უკან დაბრუნების მოთხოვნის ფარგლებს განსაზღვრავს, ხოლო კონდიქციური ვალდებულების წარმოშობაც ადრინდელი ქონებრივი მდგომარეობისა და სამართლიანობის აღდგენას ემსახურება. ამ შემთხვევაში საკუთრების უფლების დაცვის საშუალებას კონდიქციური ვალდებულება წარმოადგენს. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, ასევე, იცნობს მესაკუთრის უფლებას, საკუთრების უფლების დარღვევის შემთხვევაში უფლების დამრღვევს მოსთხოვოს, როგორც უფლების დამრღვევი მოქმედების აღკვეთა, ისე დარღვეული უფლების

⁶ ჩიტოშვილი თ., უსაფუძვლოდ გადაცემული ქონების დაბრუნების მოვალეობა, ჟურნალი „კავასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის მაცნე“, №1, 2009, 122.

⁷ იქვე, 123.

⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 353.

ვინდიკაციური სარჩელით აღდგენა,⁹ რომელიც უფრო დაწვრილებით ქვე-
მოთ იქნება განხილული.

2.3. უსაფუძვლო გამდიდრების პრინციპები

უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი პრინციპის თანახმად, სარჩელის აღიარების პირველი მოთხოვნაა გარკვეული სახის ქონების ერთი პირის სფეროდან მეორე პირის სფეროში გადასვლა, ანუ ქონების შემცირება მოპასუხის ქონების შესატყვისად გაზრდის ხარჯზე.¹⁰ უმეტესად ქონების ასეთი გაზრდა ბათილი გარიგებისა და ვალდებულების ხელშეკრულებების შემთხვევებში ხდება. ქონების დაზოგვისას კი იმ პირის ქონება, რომელიც ვალდებულია გადაიხადოს ვალი, კი არ მცირდება, არამედ უცვლელი რჩება. ქონების უსაფუძვლოდ შეძენისა და დაზოგვის საფუძველი ხშირ შემთხვევაში ერთი და იგივე მიზეზია, რომელიც შეიძლება, როგორც მოქმედება, ისე ხდომილება იყოს.¹¹

უსაფუძვლო გამდიდრების ძირითადი მახასიათებლებია: 1. სარგებლის მიღება, რომელიც სხვისი ქონების ხარჯზე პირადი ქონების გაზრდით ან დაზოგვით ხდება; 2. სუბიექტი სარგებელს სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე იღებს.¹² ამ პირობების არსებობის შედეგად მიღებული სარგებლის უკან დაბრუნების ვალდებულება და შემდგომში მისი აღსრულების მოვალეობა წარმოიშობა.¹³ იქიდან გამომდინარე, რომ კრედიტორის მოთხოვნის უფლება მოვალის მიერ რომელიმე ხელშეკრულების დარღვევაზე არ არის დაფუძნებული, იგი შედარებით აბსტრაქტული ხასიათისაა და რომის სამოქალაქო სამართალში ცნობილ აბსტრაქტულ სარჩელებთან

⁹ ზოიძე ბ., ქართული სანივთო სამართალი, თბილისი, 2003, 84.

¹⁰ ცვაივერტი კ., კოტცი პ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ესკუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 238-239.

¹¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 354.

¹² ჩიტოშვილი თ., უსაფუძვლოდ გადაცემული ქონების დაბრუნების მოვალეობა, ჟურნალი „კავასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის მაცნე“, №1, 2009, 124.

¹³ იქვე.

მსგავსების გამო, უსაფუძვლო გამდიდრების შედეგად წარმოშობილ ვალდებულებებს კონდიქციურ ვალდებულებებს უწოდებენ¹⁴.

საინტერესოა უსაფუძვლო გამდიდრების მომწესრიგებელი ნორმები გერმანიასა და აშშ-ის სამოქალაქო კოდექსებში. გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 812-ე პარაგრაფის თანახმად, „პირი, ვინც სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე სხვა პირის მიერ ვალდებულების შესრულების ან სხვაგვარად ამ უკანასკნელის ზარჯზე რაიმეს იძენს, ვალდებულია, მიღებული გადასცეს მას“¹⁵. ფრანგულ სამოქალაქო კოდექსში, გერმანიის სამოქალაქო სამართლის საპირისპიროდ, ზოგადი ნორმები უსაფუძვლო გამდიდრების რესტიტუციის თაობაზე არ არის, თუმცა 1235-ე მუხლი მიუთითებს, რომ „ყოველი გადახდა გულისხმობს ვალის არსებობას: უმართებულოდ გადახდილი უკან გამოთხოვას ექვემდებარება“, უფრო კონკრეტულად ეს სარესტიტუციო სარჩელი ჩამოყალიბებულია 1376-ე მუხლში კვაზიხელშეკრულებების სარჩელის სახით.¹⁶

ამერიკულ სასამართლოებს კი იმ საკითხთან მიმართებით, თუ რა შემთხვევაში ჩაითვლება პირი უსაფუძვლოდ გამდიდრებულად და რა წესით ზდება მისგან გადაცემულის დაბრუნება, თავისებური განმარტება გააჩნიათ, კერძოდ: თუ მოსარჩელემ შეცდომით გადასცა მოპასუხეს გარკვეული ნივთი და მისი გამოყოფა ჯერ კიდევ შეიძლება უკანასკნელის მთელი ქონებრივი მასიდან, მოპასუხე განიხილება მოსარჩელის სასარგებლოდ კანონის ძალით მოქმედ მინდობით შესაკუთრედ. ინგლისის სასამართლო პრაქტიკაში კი აღნიშნული საკითხი განსხვავებულად წყდება, რომლის თანახმადაც, მინდობითი საკუთრება კანონის ძალით შეიძლება წარმოიქმნას მხოლოდ განსაკუთრებული ნდობის ურთიერთობების არსებობისას პარტნიორებს შორის.¹⁷

¹⁴ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 353.

¹⁵ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი (BGB), 812-ე პარაგრაფი.

¹⁶ ცვაიგერტი კ., კოტცი პ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 236-237.

¹⁷ ჩიტოშვილი თ., უსაფუძვლოდ გადაცემული ქონების დაბრუნების მოვალეობა, ჟურნალი „კავასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის მაცნე“, №1, 2009, 126-127, იხ., ციტირება: ცვაიგერტი კ., კოტცი პ., ტომი II, თბილისი, 2001.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 976-ე მუხლის პირველი ნაწილი ვალდებულების შესრულებასთან დაკავშირებით სხვისთვის გადაცემული ქონების უკან დაბრუნების საფუძვლებს ეხება, რომლის თანახმადაც, პირს შეუძლია ქონება იმ შემთხვევაში გამოითხოვოს უკან, თუ ვალდებულება ფაქტობრივად არ არსებობს. ეს ის შემთხვევებია, როცა გარიგება რეალურად არც არსებობს, ბათილია, ან არსებობდა, მაგრამ შემდეგში შეწყდა.¹⁸ ინგლისელი და ამერიკელი მოსამართლეები მიმართავენ პრეცედენტებს, რათა გაირკვეს ხელშეკრულების გაბათილების მიზეზი, რადგან ასეთ შემთხვევებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ხელშეკრულების გამაბათილებელი მიზეზის სახეობას აქვს.¹⁹ გერმანული სამართლებრივი ოჯახის ქვეყნების კანონმდებლობა კი უსაფუძვლო გამდიდრების შესახებ სპეციალურ ნორმებს შეიცავს, რომელთა მიხედვითაც, გარიგების საფუძვლად არსებული ხელშეკრულება იმ შემთხვევაში იქცევა ბათილად, როდესაც ის კანონს ან მორალს ეწინააღმდეგება. გერმანიის სამოქალაქო სამართლის მიხედვით, ყურადღება ჯერ ხელშეკრულების ნამდვილობის საკითხს ექცევა, ანუ სახელშეკრულებო სამართალს, ხოლო შემდეგ სპეციალურ, უსაფუძვლო გამდიდრების მომწესრიგებელ ნორმებს მიმართავენ.²⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი მსგავსი შემთხვევების დროს კრედიტორს, რომელსაც მოთხოვნის რეალური საფუძველი არ გააჩნია და ნივთს მაინც იღებს ან მის სასიკეთოდ რაიმე მოქმედება სრულდება, ვითომ-კრედიტორს უწოდებს. ზემოაღნიშნული მუხლი კიდევ ერთ შემთხვევაზე ამახვილებს ყურადღებას, როცა: „ვალდებულების საწინააღმდეგოდ ისეთი შესაგებელი იქნა წარდგენილი, რომ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში გამორიცხულია მოთხოვნის წარდგენა“²¹, ასეთ შემთხვევაში შესაგებელი ვალდებულებას გამორიცხავს.

¹⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 355.

¹⁹ ცვაიგერტი კ., კოტცი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუშბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 247.

²⁰ იქვე, 248.

²¹ იხ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 976-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი.

2.3.1. კონდიქციური ვალდებულება

საკუთრების უფლების არსებობა ნივთისა და საერთოდ, ქონებისადმი მესაკუთრის თავისუფალი დამოკიდებულების უზრუნველყოფას ნიშნავს.²² იმ შემთხვევაში, როდესაც მოვალე ყოველგვარი სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე „გამდიდრება“, წარმოიშობა ვალდებულება, რომელსაც ძველ რომში არსებულ აბსტრაქტულ სარჩელებთან მსგავსების გამო კონდიქციურ ვალდებულებებს უწოდებენ.²³ ძველი რომის ფორმულარულ პროცესში „*condictio*“ გაგებულია „აბსტრაქტულად“, ანუ მითითებული არაა მოპასუხის ვალდებულების საფუძველი, რომელიც ძირითადად მოვალის მიერ მოსარჩელისათვის გარკვეული თანხის ან ნივთის გადაცემაში გამოიხატებოდა.²⁴ მსგავსი სარჩელები სანივთო სარჩელებისაგან იმით განსხვავდებოდა, რომ მოსარჩელეს „კონდიქციების“ დროს შეეძლო მოეთხოვა ნივთის გადაცემა ან მოვალისთვის რაიმეს გაკეთება²⁵.

როგორც აღინიშნა, უსაფუძვლო გამდიდრების დროს კრედიტორის ინტერესი საკუთრების დაცვაა. კონდიქციური ვალდებულების ძირითადი ფუნქციაც ის არის, რომ აღადგინოს სამართლებრივი წონასწორობა, ანუ უზრუნველყოს დაზარალებულის ადრინდელი ქონებრივი მდგომარეობის აღდგენა.²⁶ სწორედ ამიტომ, კონდიქციური ვალდებულებების ინსტიტუტი საკუთრების ნებისმიერი ფორმის უკანონო ხელყოფის აღკვეთის ერთ-ერთ გარანტიას წარმოადგენს²⁷, თუმცა კონდიქციური ვალდებულების წარმოშობისთვის, რასაკვირველია, საჭიროა რიგი პირობების არსებობა, რომლებიც ძირითადად უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტს ახასიათებს.

²² ჩიტოშვილი თ., უძრავ ქონებაზე საკუთრების უფლების წარმოშობის ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები, თბილისი, 2006, 5.

²³ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 353.

²⁴ ცვაიგერტი კ., კოტცი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 229.

²⁵ გაიუსის ინსტიტუციები, რომის სამართლის ძეგლები, თბილისი, 2002, 184.

²⁶ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 353.

²⁷ შენგელია რ., კონდიქციურ ვალდებულებათა საფუძვლები, სერგო ჯორბენაძისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1996, 68.

კერძოდ, უნდა მოხდეს ერთი პირის ქონების შეძენა ან დაზოგვა, რომელსაც მეორე პირის ქონების შესაბამისი შემცირება ახლავს თან. მთავარი ფაქტორი კი ისაა, რომ სამართლებრივი საფუძველი არ უნდა არსებობდეს.

კონდიქციური ვალდებულების მთავარ მახასიათებელს და ასევე, ძირითად განმასხვავებელს სანივთო სარჩელებისგან, კერძოდ, ვინდიკაციური სარჩელებისგან, წარმოადგენს ის, რომ მოვალის მიერ ქონების დაბრუნებაში ფული და გვაროვნული ნიშნით განსაზღვრული ნივთები იგულისხმება. კონდიქციური ვალდებულება მხოლოდ ნივთის დაბრუნებას არ გულისხმობს, მოვალემ კრედიტორს ქონებასთან ერთად ის შემოსავალიც უნდა დაუბრუნოს, რაც მან უსაფუძვლოდ მიიღო. თუ საგნის ნატურით დაბრუნება შეუძლებელია გადაცემული ქონების მდგომარეობის გამო, მისი ის ღირებულება უნდა ანაზღაურდეს, რაც ამ ქონებას შეძენის მომენტში ჰქონდა.²⁸

კონდიქციური ვალდებულების არსი და ფუნქციაც სამართლიანობის დაცვაა, ანუ ქონებრივი წონასწორობის აღდგენა მოვალისგან ყოველგვარი სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე მიღებული ქონების უკან გამოთხოვით, რაც მოვალის უსაფუძვლო გამდიდრებით გამოწვეული მიუღებელი შემოსავლების ანაზღაურებაშიც გამოიხატება.²⁹

2.3.2. ვინდიკაციური სარჩელი

საკუთრების უფლება აბსოლუტურ უფლებათა მნიშვნელოვანი სახეა, რომელიც მესაკუთრის ყველა დანარჩენ პირთან ურთიერთდამოკიდებულებაში უნდა განვიხილოთ.³⁰ საქართველოში საკუთრების უფლების დაცვის გარანტიას საქართველოს კონსტიტუცია ქმნის, კერძოდ, 21-ე მუხლის პირველი პუნქტი: „საკუთრება და მემკვიდრეობის უფლება აღიარებული და ხელშეუვალია. დაუშვებელია მისი შეძენის, გასხვისების ან მემკვი-

²⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 360.

²⁹ შატერაშვილი ლ., უსაფუძვლო გამდიდრება: სამართლიანი სამართალი? ჟურნალი „სამართალი“, №6-7, 2000, 34.

³⁰ ზოიძე ბ., ქართული სანივთო სამართალი, თბილისი, 2003, 83.

დროებით მიღების საყოველთაო უფლების გაუქმება“³¹. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 170-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, რომელიც საკუთრების შინაარსს განსაზღვრავს, „მესაკუთრე უფლებამოსილია, ნივთი საკუთარი შეხედულებისამებრ განკარგოს, თუ ამით არ ილახება მესამე პირთა უფლებები“³². იმ შემთხვევაში კი, როდესაც მესაკუთრის უფლებები იზღუდება და მას საკუთრებით სარგებლობაში, ან მის განკარგვაში ხელი ეშლება, იგი უფლებამოსილია ნივთის უკანონო მფლობელს მისი უკან დაბრუნება მოსთხოვოს, ხოლო ხელშემშლელს იმ მოქმედების აღკვეთა, რის გამოც მას ნივთით სარგებლობაში ეშლება ხელი.³³ გერმანული სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, ვინდიკაციურია სარჩელი, როდესაც „ქონების არამფლობელი მესაკუთრე სარჩელით ითხოვს მფლობელი არამესაკუთრის მიერ ამ ქონების დაბრუნებას“ (პარ. 985, 1004, გსკ).³⁴ აქედან გამომდინარე, ვინდიკაციური სარჩელი მესაკუთრის ინტერესების დაცვის გარანტიასა და საკუთრების დაცვის ერთ-ერთ უძველეს სამართლებრივ მექანიზმს წარმოადგენს, რომლის საფუძვლებიც ძველ რომში უნდა ვეძიოთ, სადაც სანივთო სარჩელებით მოითხოვდნენ, რომ სხეულებრივი ნივთი მათი საკუთრება იყო და უფლებაც მათვე ეკუთვნოდათ.³⁵ მესაკუთრის მოთხოვნას ლათინურად ვინდიკაცია – *vindicatio* (ვინდიკაცია) ეწოდებოდა. ეს ტერმინი „*vindicta*“-დან მომდინარეობს, რაც ჯოხს ნიშნავს.³⁶ დღესაც ვინდიკაციას მაშინ მიმართავენ, როდესაც მესაკუთრეს წართმეული აქვს ნივთზე მფლობელობა და ვინდიკაციის ვითარებაში მხოლოდ ნივთზე საკუთრების უფლება აქვს შერჩენილი³⁷.

ზოგადად, საკუთრების თვისებაა, რომ ამა თუ იმ პირზე კუთვნილებას არა მარტო ამ ნივთის მფლობელი, არამედ ყველა მესამე პირი უნდა

³¹ საქართველოს კონსტიტუციის 21-ე მუხლის პირველი პუნქტი.

³² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 170-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

³³ იქვე, 170-ე მუხლი, ნაწილი პირველი, 172-ე მუხლი.

³⁴ მიქავა ლ., ვინდიკაციური სარჩელი, როგორც სანივთო უფლების დაცვის სამართლებრივი საშუალება, ჟურნალი „მართლმსაჯულება და კანონი“, №1(28), 2011, 76.

³⁵ გაიუსის ინსტიტუციები, რომის სამართლის ძეგლები, თბილისი, 2002, 183-184.

³⁶ მეტრეველი ვ., რომის სამართალი (საფუძვლები), თბილისი, 2009, 67.

³⁷ ზოიძე ბ., ქართული სანივთო სამართალი, თბილისი, 2003, 96.

აცნობიერებდეს. თვითდაცვის ინსტიტუტიც სწორედ იმის გამოხატულებაა, რომ მესაკუთრეს საკუთრების უფლების დარღვევის შემთხვევაში შეუძლია დამრღვევი მოქმედების აღკვეთა, საკუთარი ინტერესებისა და ქონების დაცვა მოითხოვოს.³⁸ ვინდიკაციური სარჩელის დაკმაყოფილებისთვის აუცილებელი და მთავარი პირობაა, რომ მოსარჩელე ნივთის მესაკუთრე უნდა იყოს, ასევე, სარჩელი უნდა აკმაყოფილებდეს სამოქალაქო კოდექსის 172-ე მუხლის შემადგენელ სამ ელემენტს: 1. მოსარჩელე უნდა იყოს ნივთის მესაკუთრე; 2. მოპასუხე უნდა იყოს ნივთის მფლობელი; 3. მოპასუხეს არ უნდა ჰქონდეს ამ ნივთის ფლობის უფლება.³⁹

ვინდიკაციური სარჩელის დროს შესაძლებელია ინდივიდუალური ნიშნით განსაზღვრული ნივთის გამოთხოვა, რომელიც კონდიქციური ვალდებულებისგან განასხვავებს მას. სავინდიკაციო მოთხოვნის საფუძველზე მესაკუთრეს შეუძლია თავისი ნივთი გამოითხოვოს, თუმცა ის მოვალეს მოგების ამოღებას ვერ მოსთხოვს, უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმების გამოყენებით კი მესაკუთრეს აქვს უფლება, მოითხოვოს მოგების დაბრუნება.⁴⁰

2.3.3. შუალედური შედეგი

კონდიქციური ვალდებულებისა და ვინდიკაციის მთავარი მიზანი და დანიშნულება მესაკუთრის ინტერესების დაცვაა, რაც უსაფუძვლოდ მიღებული ქონების უკან დაბრუნების, კრედიტორის პირვანდელ მდგომარეობაში აღდგენასა (რესტიტუცია) და მესაკუთრისთვის საკუთრების გამოყენების ან სარგებლობის ხელშეშლის დროს ნივთის გამოთხოვასა და ხელშეშლულ ქმედებათა აღკვეთაში გამოიხატება.

როგორც აღინიშნა, კონდიქციური ვალდებულებების არსებობისას, ინდივიდუალური ნიშნით განსაზღვრული ნივთის გამოთხოვა არ ხდება და

³⁸ იქვე, 84.

³⁹ მიქავა ლ., ვინდიკაციური სარჩელი, როგორც სანივთო უფლების დაცვის სამართლებრივი საშუალება, ჟურნალი „მართლმსაჯულება და კანონი“, №1(28), 2011, 79.

⁴⁰ შატერაშვილი ლ., უსაფუძვლო გამდიდრება: სამართლიანი სამართალი? ჟურნალი „სამართალი“, №6-7, 2000, 43.

მესაკუთრემ ეს შესაძლებელია ვინდიკაციური სარჩელით განახორციელოს. უსაფუძვლო გამდიდრებისას უნდა მოხდეს იმავე სახისა და იმავე ქონების უკან დაბრუნება და ეს მოთხოვნა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა, როდესაც უსაფუძვლო შეძენის ან დაზოგვის საგანი ფულია.⁴¹

შემდეგი განსხვავება ისაა, რომ კონდიქციური ვალდებულება დაზარალებულისთვის მხოლოდ უსაფუძვლოდ მიღებული ქონების დაბრუნებას არ გულისხმობს, არამედ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 979-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადების თანახმად, „უკან დაბრუნების მოთხოვნა ვრცელდება შეძენილზე, მიღებულ სარგებელზე“ და მოვალე ვალდებულია დააბრუნოს ან აანაზღაუროს მთელი შემოსავალი, რაც მან ამ ქონებით მოიპოვა.⁴² კონდიქციური ვალდებულების წარმოშობის საფუძველი შეიძლება იყოს, როგორც მოვალის, ისე დაზარალებულის შეცდომა ან საერთოდაც ხდომილება. დაზარალებულის მიერ დაშვებული შეცდომა ან უზუსტობა, სრულებითაც არ ნიშნავს მისი მოქმედების არამართლზომიერებას.⁴³ ვინდიკაციის დროს კი ყურადღება ექცევა იმას, თუ რა გზით არის გამოსული მესაკუთრის ხელიდან საკუთრების ობიექტი⁴⁴.

უსაფუძვლო გამდიდრებისას მესაკუთრის ნივთის დაზიანების, დაკარგვის ან სხვა მიზეზთა გამო, რის გამოც მოვალეს ნივთის უკან დაბრუნება არ შეუძლია, მან მისი საერთო ღირებულება უნდა აანაზღაუროს,⁴⁵ ხოლო ვინდიკაციის უფლება მესაკუთრეს იქამდე აქვს, სანამ ნივთი სახეზეა და არ განადგურებულია⁴⁶. ეს გამომდინარეობს იქიდან, რომ ვინდიკაციისას ინდივიდუალური ნიშნით განსაზღვრული ნივთების გამოთხოვა ხდება. თუმცა ამით მესაკუთრის უფლებები არ ამოიწურება და მას შეუძლია მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება იმ შემთხვევებში, როდესაც მესაკუთრის მფლობელობიდან ნივთი მისი ნების გარეშე გადის. ამ დროს

⁴¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი II, თბილისი, 2001, 360.

⁴² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 979-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

⁴³ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი II, თბილისი, 2001, 364.

⁴⁴ ზოიძე ბ., ქართული სანივთო სამართალი, თბილისი, 2003, 97.

⁴⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 360.

⁴⁶ ზოიძე ბ., ქართული სანივთო სამართალი, თბილისი, 2003, 101.

„საინდიკაციო სარჩელის ტრანსფორმაცია მოხდება დელიქტურ სარჩელად“, რაც ვინდიკაციური სარჩელის თანმდევ ვალდებულებაა⁴⁷.

მართალია, ზიანის ანაზღაურება კონდიციური ვალდებულებების დროსაც ხდება, მაგრამ ის განსხვავდება დელიქტური ვალდებულებების მიხედვით ზიანის ანაზღაურებისგან, რადგან ზიანის შედეგად წარმოშობილი ვალდებულებების საფუძველი ყოველთვის ზიანის მიმყენებლის არამართლზომიერი მოქმედებაა. კონდიციური ვალდებულებების დროს კი, დაზარალებულის თუ მოვალის ქმედება, ძირითად შემთხვევებში, მართლზომიერია.⁴⁸

საკუთრების, როგორც ინსტიტუტის გარანტია ყოველი ცალკეული სამართლის სუბიექტის კონკრეტული კერძო უფლების დაცვას ნიშნავს.⁴⁹ უფლებები კი იმის მიხედვით, თუ სამოქალაქო ურთიერთობის რომელ სფეროში წარმოიშობა, შეიძლება დაკონკრეტდეს დარგობრივი კუთხით. რასაკვირველია, მათი შინაარსი და ფარგლები განსხვავებულია.⁵⁰ უსაფუძვლო გამდიდრება კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობას წარმოადგენს. შესაბამისად, კონდიცია ვალდებულების სახეა, ხოლო ვინდიკაციური სარჩელი მესაკუთრის სანივთოსამართლებრივი უფლებაა. მიუხედავად ამისა, ორივე მათგანის მიზანი მესაკუთრის ინტერესების დაცვა და სამოქალაქო სტაბილურობის უზრუნველყოფაა, ეს ყოველივე კი სამართლიანობის, დარღვეული სამართლებრივი წონასწორობის აღდგენას ემსახურება.

3. ნატურით რესტიტუცია – შესრულების წინაპირობები

სახელშეკრულებო თუ არასახელშეკრულებო (კანონისმიერი) ვალდებულებითი ურთიერთობების დროს, ვალდებულების დარღვევისას აუცილებელია, დაზარალებულს აუნაზღაურდეს ზიანი და აღდგეს სამართლე-

⁴⁷ იქვე.

⁴⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 364.

⁴⁹ ჭანტურია ლ., უძრავი ნივთების საკუთრება, თბილისი, 2001, 115.

⁵⁰ ჩიტოშვილი თ., ვალდებულებით-სამართლებრივი და სანივთო-სამართლებრივი უფლებების ზოგიერთი სამართლებრივი ასპექტები, ჟურნალი „მართლმსაჯულება“, №1, 2007, 47.

ბრივი წონასწორობა. აღსანიშნავია, რომ ვალდებულების დარღვევისას ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებული წესები შეეხება შემთხვევებს, სადაც დადგენილია ზიანის ანაზღაურების მოვალეობა, იქნება ეს სახელშეკრულებო თუ არასახელშეკრულებო ვალდებულებების (დელიქტების) დარღვევა. ეს ყოველივე საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 326-ე მუხლს ემყარება, რომლის თანახმადაც, სახელშეკრულებო ვალდებულების წესები ასევე არასახელშეკრულებო ვალდებულებათა მიმართ გამოიყენება, თუ ვალდებულების ხასიათიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს. ზიანის ანაზღაურების ზოგად წესებს მოიცავს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 408-415-ე მუხლები.⁵¹ ზიანი სამართალდარღვევის შემაღწელობის აუცილებელი ელემენტია. თუ ზიანი არ არის, არც ქონებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი დადგება. როგორც აღინიშნა, ცნობილია სახელშეკრულებო და არასახელშეკრულებო ზიანი. სახელშეკრულებო ზიანის სიდიდე სახელშეკრულებო შესრულების ფარგლებშია, ხოლო არასახელშეკრულებო ზიანი (დელიქტური) წინასწარ შეუფასებელია და ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში იმის მიხედვით დადგინდება, თუ რა ფასეულობის სიკეთე იქნება ხელყოფილი.⁵² კანონისმიერი მოთხოვნის საფუძვლებზე საუბარია მაშინ, როცა მოცემულია გარკვეული კანონისმიერი წინაპირობები, რომლებიც მხარეთა ხელშეკრულებით დადებული შეთანხმების საგანს წარმოადგენენ.⁵³ თუმცა უსაფუძვლო გამდიდრებისას წარმოშობილი ვალდებულება (კონდიქცია), რასაკვირველია, სახელშეკრულებო და დელიქტის დროს წარმოშობილი ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებებისაგან განსხვავდება, რადგან, როგორც უკვე აღინიშნა, უსაფუძვლო გამდიდრების დროს ვალდებულების წარმოშობის საფუძველი ძირითადად შეიძლება იყოს, როგორც მოვალის, ისე კრედიტორის (დაზარალებულის) მიერ გამოწვეული მოქმედება, რომელიც ხშირ შემთხვევაში მართლზომიერია.

⁵¹ თოდუა მ., ვილემსი პ., ვალდებულებითი სამართალი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, თბილისი, 2006, 129.

⁵² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 366-367.

⁵³ ბილინგი პ., ლუტინგჰაუსი პ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ცალკეული მოთხოვნის საფუძვლების სისმტემური ანალიზი, ბრემენი-თბილისი, 2004-2009, 50.

გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 249-ე პარაგრაფის პირველი ნაწილის თანახმად: „პირმა, რომელიც ვალდებულია ანაზღაუროს ზიანი, უნდა აღადგინოს ის მდგომარეობა, რომელიც იარსებებდა, რომ არ დამდგარიყო ანაზღაურების მავალდებულებელი გარემოება“⁵⁴. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 408-ე მუხლი გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის აღნიშნული მუხლის ანალოგიას წარმოადგენს: „იმ პირმა, რომელიც ვალდებულია ანაზღაუროს ზიანი, უნდა აღადგინოს ის მდგომარეობა, რომელიც იარსებებდა, რომ არ დამდგარიყო ანაზღაურების მავალდებულებელი გარემოება“. ნატურით რესტიტუცია ზიანის ანაზღაურების გერმანულ და ქართულ სამართალში ყველაზე ოპტიმალურ საშუალებას წარმოადგენს, კრედიტორის მიზანი პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენა და არა ფულადი კომპენსაციის მიღება⁵⁵.

უსაფუძვლო გამდიდრება, როგორც უკვე აღინიშნა, კანონისმიერი ვალდებულებითი ურთიერთობის ისეთ სახეს წარმოადგენს, რომლის დროსაც მოვალე ყოველგვარი სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე „მდიდრდება“ და ის, რასაკვირველია, დაზარალებულის წინაშე პასუხისმგებელია, რაც ქონების უკან დაბრუნების ვალდებულებაში, ნატურით რესტიტუციაში გამოიხატება. ხოლო თუ ეს შეუძლებელია, მან საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 979-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად უნდა შეასრულოს ვალდებულება და კრედიტორს ზიანი ნივთის საერთო ღირებულებით აუნაზღაუროს.⁵⁶ ანაზღაურების მოვალეობა არ იარსებებს, „თუ მიმღები საგნის მოხმარების, სხვისთვის გადაცემის, დაღუპვის, გაუარესების ან სხვა საფუძვლის გამო არც საგნით და არც მისი ღირებულებით არ გამდიდრებულა“⁵⁷, ანუ ყურადღება მახვილდება შედეგზე, თუ რა დარჩა მიმღებს, რა შეიძინა ან დაზოგა მან.⁵⁸

უსაფუძვლო გამდიდრების დროს, კონდიქციური ვალდებულება წარმოიშობა, რომლის (Condictio-ს) სხვადასხვა ტიპი პირველად იუსტი-

⁵⁴ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი (BGB), 249-ე პარაგრაფი, ნაწილი პირველი.

⁵⁵ მოწონელიძე ნ., სასემინარო ნაშრომი თემაზე: ნატურით რესტიტუციის პრინციპი (საქართველოსა და გერმანიის სამოქალაქო კოდექსების მიხედვით), ხელმძღვანელი ბ. ზოიძე, თბილისი; 2012; 25.

⁵⁶ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 979-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

⁵⁷ იქვე.

⁵⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 361.

ნიანეს დროს განვითარდა და ისინი დღემდე შემორჩა კონტინენტური ევროპის ქვეყნების კოდექსებს. ბუნებითი სამართლის წარმომადგენლებმაც „ხელმოსაჭიდი მოძებნეს“ რომის სამართლის წყაროებში და შექმნეს სარჩელი სასარჩელო ხარჯების ანაზღაურების შესახებ, რომლის მიხედვითაც ის, ვისი ქონებიდანაც რაღაც დაიხარჯა სხვის სასარგებლოდ, უფლებას იძენს მოითხოვოს დახარჯულის დაბრუნება ნატურით ან ღირებულებით გამოხატულებაში.⁵⁹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, კონდიქციური ვალდებულების წარმოშობის დროს კრედიტორის უფლებაში, მოითხოვოს ქონების უკან დაბრუნება, იგულისხმება ფული და გვაროვნული ნიშნით განსაზღვრული ნივთები.⁶⁰ რომის სამართალში ნივთებთან დაკავშირებით განსხვავებული მოსაზრება არსებობდა: „ნივთი არის არა მარტო გარე სამყაროს მატერიალური საგნები, არამედ იურიდიული ურთიერთობები და უფლებებიც კი“⁶¹. გვაროვნული ნიშნით განსაზღვრულ ნივთებში ისეთი ნივთები მოიაზრება, რომელთა ჩანაცვლებაც შესაძლებელია⁶².

კლასიკურ რომის სამართალში ვალდებულება მხოლოდ პირობის მიმცემი პირის ფულად ვალდებულებას წარმოშობდა, ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში ზიანის ანაზღაურება მას ფულის გადახდის გზით უნდა მოეხდინა. მხოლოდ მოგვიანებით განვითარდა რეალური შესრულების ზოგადი პრინციპი, რომელსაც არსებითად შუა საკუთვნების კათოლიკური მორალის სწავლება განაპირობებდა, რაც მიიღო და განავითარა ბუნებითი სამართლის მეცნიერებამ.⁶³ ნატურით რესტიტუცია ზიანის ანაზღაურების სხვა გზებისაგან, როგორც წესი, იმით განსხვავდება, რომ არ ითვალისწინებს ფულად კომპენსაციას, ზიანის ნატურით

⁵⁹ ცვაიგერტი კ., კოტცი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 230.

⁶⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 360.

⁶¹ ნადარეიშვილი გ., რომის სამოქალაქო სამართალი, თბილისი, 2009, 37.

⁶² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი III, თბილისი, 2001, 327.

⁶³ კანდელჰარდი რ., რეალური შერულება თუ ზიანის ანაზღაურება: საერთაშორისო კონსენსუსი, სერგო ჯორბენაძისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, 1996, 104.

ანაზღაურება დაზარალებული პირისათვის პირველადი მდგომარეობის აღდგენაა, თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში პირველადი მდგომარეობის აღდგენა შესაძლოა ფულად ანაზღაურებას გულისხმობდეს, რომელიც, ჩვეულებრივ, ფულადი კომპენსაციისაგან განსხვავდება, რადგან ამ უკანასკნელის შემთხვევაში ფული წარმოადგენს არა ნატურას, არამედ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების საშუალებას.⁶⁴

საქართველოს კანონმდებლობის თანახმად, სასამართლო ვალდებულია, უპირველეს ყოვლისა, ზიანის ნატურით რესტიტუციის შესაძლებლობა მოსინჯოს.⁶⁵ ზიანის ფულადი კომპენსაცია გამართლებულია იქ, სადაც შეუძლებელია ნატურით რესტიტუცია. ფულად კომპენსაციასა და ნატურით რესტიტუციაზე კრედიტორის უფლება კი ალტერნატიულია⁶⁶.

მოვალის მიერ განხორციელებული შესრულება ნივთობრივად უნაკლო უნდა იყოს და პასუხობდეს ხარისხის მოთხოვნას, მნიშვნელობა არა აქვს ვალდებულების საგანი ინდივიდუალური ნიშნით განსაზღვრული ნივთი იქნება თუ გვაროვნული.⁶⁷ იქიდან გამომდინარე, რომ გვაროვნული ნივთის ჩანაცვლება შესაძლებელია, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 382-ე მუხლის თანახმად, მოვალემ ვალდებულება ყოველთვის უნდა შეასრულოს.⁶⁸ „უსაფუძვლო გამდიდრებასთან დაკავშირებული სასამართლო პრაქტიკის საფუძველი სხვა არაფერია, თუ არა ბუნებითი სამართლის ურთიერთვალდებულებათა შესრულების თანასწორობის პრინციპი“⁶⁹, მაგრამ იმისათვის, რომ მოვალემ კრედიტორის მოთხოვნა შეასრულოს, რაც ნივთის უკან დაბრუნებაში გამოიხატება, აუცილებელია, ეს ნივთი რეალურად არსებობდეს. „გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი ვალდებულების შეუსრულებლობის ისეთ საფუძვლებს ითვალისწინებს, როგორიცაა:

⁶⁴ მოწონელიძე ნ., სასემინარო ნაშრომი თემაზე: ნატურით რესტიტუციის პრინციპი (საქართველოსა და გერმანიის სამოქალაქო კოდექსების მიხედვით), ხელმძღვანელი ბ. ზოიძე, თბილისი, 2012, 8.

⁶⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი III, თბილისი, 2001, 455.

⁶⁶ იქვე, 452.

⁶⁷ იქვე, 323-324.

⁶⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 382-ე მუხლი.

⁶⁹ ცვაიგერტი კ., კოტცი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 235.

შესრულების ბუნებრივი და იურიდიული შეუძლებლობა, შესრულების საწყისი და შემდგომი შეუძლებლობა, შესრულების ნაწილობრივი და სრული შეუძლებლობა, შესრულების ხანგრძლივი და დროებითი შეუძლებლობა.⁷⁰ შესრულების ბუნებრივ (Naturgesetzliche an physische Unmöglichkeit) შეუძლებლობად ჩაითვლება შემთხვევა, როდესაც შესრულება შეუძლებელი გახდა ნივთის განადგურების ან მაგალითად, მოვალის გარდაცვალების გამო.⁷¹ სწორედ ისეთ შემთხვევაში, როდესაც შესრულება (ნივთის უკან დაბრუნება) შეუძლებელია მისი მდგომარეობის გამო (მაგალითად ნივთის სრული განადგურებით) ან რაიმე სხვა მიზეზით, კრედიტორს რჩება უფლება, მოვალეს ვალდებულების შესრულება მოსთხოვოს, რომელიც ნივთის ღირებულების ფულადი ანაზღაურებით განისაზღვრება. გარდა ამისა, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 411-ე მუხლის თანახმად, ზიანი უნდა ანაზღაურდეს არა მხოლოდ ფაქტობრივად დამდგარი ქონებრივი დანაკლისისთვის, არამედ მიუღებელი შემოსავლისთვისაც. მიუღებლად ითვლება შემოსავალი, რომელიც არ მიუღია პირს და რომელსაც იგი მიიღებდა, ვალდებულება ჯერონად რომ შესრულებულიყო.⁷² 979-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადების თანახმად კი: უკან დაბრუნების მოთხოვნა ვრცელდება შეძენილზე, მიღებულ სარგებელზე.⁷³

3.1. ფულადი სახით ანაზღაურება

თუ უსაფუძვლო გამდიდრების დროს შეუძლებელია ქონების ნატურით დაბრუნება, გადაცემული ქონების მდგომარეობის ან სხვა მიზეზების გამო, მოვალე ვალდებულია კრედიტორს აუნაზღაუროს ქონების ის ღირებულება, რაც მას შეძენის მომენტში ჰქონდა.⁷⁴ ამ შემთხვევაში წარმოიშობა ფულადი ვალდებულება, რომლის ობიექტიც განსაზღვრული

⁷⁰ ბეგიაშვილი ნ., ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობა (შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი), სამართლის ჟურნალი „სარჩევი“, თბილისი, 2011, 18.

⁷¹ იქვე, იხ. ციტირება: Medicus, Dieter, Schuldrecht I, Allgemeiner Teil, 17, Aufl. C.H. Beck, München, 2006, Rn, 366, 140.

⁷² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 411-ე მუხლი.

⁷³ იქვე, 979-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

⁷⁴ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 361.

ფულადი თანხის გადახდაა.⁷⁵ „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო პალატის ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში აღნიშნულია, რომ კრედიტორს ფულადი ანაზღაურება შეიძლება მიეცეს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც პირვანდელ მდგომარეობაში აღდგენა, იგივე ნატურით რესტიტუცია, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 408-ე მუხლის მიხედვით შეუძლებელი იქნება.“⁷⁶ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 409-ე მუხლის თანახმად კი: „თუ ზიანის ანაზღაურება პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენით შეუძლებელია ან ამისათვის საჭიროა არათანაზომიერად დიდი დანახარჯები, მაშინ კრედიტორს შეიძლება მიეცეს ფულადი ანაზღაურება“⁷⁷. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დასკვნის გამოტანა, რომ საქართველოს კანონმდებლობა და სასამართლო პრაქტიკა, ფულადი სახით ანაზღაურებას ალტერნატიულ საშუალებად მიიჩნევს და ძირითადად აქცენტს ნატურით რესტიტუციაზე ამახვილებს, თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ კრედიტორს არ აქვს უფლება ნატურით რესტიტუციის შემთხვევის შესაძლებლობის დროსაც კი საკუთრების ფულადი სახით ანაზღაურება მოითხოვოს. „კრედიტორი, როგორც ვალდებულებითი სამართლის მნიშვნელოვანი სუბიექტი, უფლებამოსილია თვითონ განსაზღვროს, თუ ზიანის ანაზღაურების რომელ საშუალებას გამოიყენებს. ასეთ შემთხვევაში, კრედიტორმა გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს, როგორც ზიანის ანაზღაურების რენტაბელობის, ისე მოვალის ინტერესებისა და სამართლიანობის პრინციპის გათვალისწინებით.“⁷⁸

უსაფუძვლო გამდიდრების შესახებ სარჩელის მიზანი არ არის ანაზღაუროს მოსარჩელის ქონების შემცირება, არამედ უსაფუძვლოდ გამდი-

⁷⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი III, თბილისი, 2001, 330.

⁷⁶ მოწონელიძე ნ., სასემინარო ნაშრომი თემაზე: ნატურით რესტიტუციის პრინციპი (საქართველოსა და გერმანიის სამოქალაქო კოდექსების მიხედვით), ხელმძღვანელი ბ. ზოიძე, თბილისი, 2012, იხ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება ას-682-643-2011,08|07.2011.

⁷⁷ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 409-ე მუხლი.

⁷⁸ მოწონელიძე ნ., სასემინარო ნაშრომი თემაზე: ნატურით რესტიტუციის პრინციპი (საქართველოსა და გერმანიის სამოქალაქო კოდექსების მიხედვით), ხელმძღვანელი ბ. ზოიძე; თბილისი, 2012, 9.

დრეხულის ქონების „მატებაზე“ მას უპირატესი უფლება გააჩნია.⁷⁹ ანუ იმ დროის განმავლობაში, რაც მოვალე ქონებას უსაფუძვლოდ ფლობდა მის განადგურებამდე და მისგან გარკვეულ სარგებელს იღებდა, კრედიტორს უფლება აქვს ქონების ღირებულებასთან ერთად მოითხოვოს იმ შესაძლო სარგებლის ფულადი ანაზღაურებაც, რომელსაც მიიღებდა, თავისი ქონება მოვალის ხელში უსაფუძვლოდ რომ არ აღმოჩენილიყო.

ქონების ნატურით დაბრუნების შეუძლებლობის დროს, მისი ფულადი ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება გამოიყენება იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ქონება შემძენის მიერ შემდეგში გასხვისდა უფრო დაბალ ფასად ნამდვილ ღირებულებასთან შედარებით ან როცა შემძენმა იგი სხვას გადასცა უსასყიდლოდ, ანუ გააჩუქა და ამით თავისი ქონება დაზოგა.⁸⁰

ინგლისელ იურისტთა პრეცედენტულ აზროვნებაზე დაყრდნობით, მოსარჩელეს შეუძლია სარჩელი აღძრას „შესრულებული სამუშაოს სამართლიანად ანაზღაურებისთვის“, თუ მოპასუხემ მოსარჩელისგან მომსახურება ფასის შეუთანხმებლად მიიღო.⁸¹ ქართული კანონმდებლობის თანახმად კი, უსაფუძვლოდ რაიმე მომსახურების მიღების შემთხვევაში, დაზარალებულს უნდა აუნაზღაურდეს დაზოგილი ხარჯების ტოლფასოვანი თანხა, თუმცა ასეთი შემთხვევების მოთხოვნა, როგორც უსაფუძვლო გამდიდრების ძირითადი მახასიათებელი, არის ის, რომ მოვალე უნდა იყოს „გამდიდრებული“, ხოლო თუ ის საგნის მონაპოვების, სხვისთვის გადაცემის ან სხვა საფუძვლების გამო ქონების ღირებულებით არ გამდიდრებულია, ქონების მიმღებს არ დაეკისრება პასუხისმგებლობა, ანუ ასეთ დროს ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, თუ რა დარჩა მიმღებს. სამართლებრივი ურთიერთობის საკითხიც საბოლოო შედეგის მიხედვით უნდა გადაწყდეს.⁸² აშშ-ში სასამართლო პრაქტიკამ დიდწილად გაიზიარა

⁷⁹ ცვაიგერტი კ., კოტცი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 235.

⁸⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 361.

⁸¹ ცვაიგერტი კ., კოტცი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 243.

⁸² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ტომი IV, თბილისი, 2001, 361.

სამართლებრივი შეცდომის საფუძველზე უმართებულოდ გადახდილის დაბრუნების პრინციპი, რომელიც კონტინენტური ევროპის ქვეყნების მართლწესრიგისთვის უცნობია. გერმანულ სამართალში უსაფუძვლო გამდიდრების შესახებ სარჩელებში უსაფუძვლოდ გადახდილის დაბრუნების მოთხოვნა მაშინაც შეიძლება, როდესაც მოსარჩელე არ არის შებოჭილი სახელმეკრულებო ვალდებულებათა შესრულებით, სარჩელი არ დაკმაყოფილება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მოსარჩელემ გარკვევით იცოდა ვალის გადახდის მისეული ვალდებულების არარსებობის თაობაზე.⁸³

რეალური შესრულების პრინციპი ზოგადად სწორი და ადეკვატურია, მაგრამ პრეცედენტულ სამართალში ნაკლებად არის გათვალისწინებული. საქართველოსა და კონტინენტური ევროპის სამართლის ქვეყნებში კი პრიორიტეტული ნატურით რესტიტუციაა, თუმცა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ ხშირია მოსარჩელეთა მოთხოვნა, რომლებიც უსაფუძვლო გამდიდრების დროს დარღვეული სამართლებრივი წონასწორობის აღდგენას ფულადი ანაზღაურებით მოითხოვენ.⁸⁴

დასკვნა

უსაფუძვლო გამდიდრების დროს წარმოშობილი ურთიერთობებისას კრედიტორის ინტერესი საკუთრების დაცვაა. კონდიქციური ვალდებულებების მთავარ ფუნქციასაც სამართლებრივი წონასწორობის აღდგენა და სამოქალაქო სამართლის სუბიექტების უფლება-მოვალეობათა დაცვა წარმოადგენს.

მართალია, საერთო სამართლის ქვეყნებისგან განსხვავებით, საქართველოსა და კონტინენტური ევროპის სამართლის ქვეყნებში უპირატესობა ნატურით რესტიტუციას ენიჭება, მაგრამ, როგორც ნაშრომშია აღნიშნული, ფულად კომპენსაციასა და ნატურით რესტიტუციაზე კრედიტორის

⁸³ ცვაიგერტი კ., კოლტი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, ტომი II, თბილისი, 2001, 258-259.

⁸⁴ იხ., უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის აღწერილობითი ნაწილი საქმეებზე: ას-258-242-2011, ას-366-346-2011, ას-649-610-2011, ას-839-1053-08, ას-1245-1265-2011.

უფლება ალტერნატიულია, რაც სრულიად ადეკვატურია. ნატურით რესტიტუცია და ზიანის ფულადი სახით ანაზღაურების მოთხოვნაც სამართლებრივი თვალსაზრისით უფლების დაცვის სხვადასხვა, თუმცა შინაარსობრივად ერთი და იმავე იდეისა და მიზნის მატარებელია. მთავარია სამართლიანობის აღდგენა და ამით დაზარალებულის (კრედიტორის) ინტერესების სათანადოდ დაკმაყოფილება, თუმცა, რასაკვირველია, თავად კრედიტორის ინტერესი სამართლიანობის ფარგლებს არ უნდა სცილდებოდეს და მისი მოთხოვნა ფულადი სახით ანაზღაურებაზე მხოლოდ პირვანდელი სამართლებრივი მდგომარეობის აღგენისკენ უნდა იყოს მიმართული. ფულადი ანაზღაურება ფულად კომპენსაციას არ გულისხმობს და ნატურით რესტიტუციაზე კრედიტორის ინტერესის მიუხედავად, თუ ეს ნივთის მდგომარეობის გამო შეუძლებელია, ფულადი სახით ანაზღაურება სამართლიანობის აღდგენის ერთადერთ საშუალებად რჩება.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხვევების უმრავლესობაში მოსარჩელები ზიანის ფულადი სახით ანაზღაურებას ითხოვენ, ეს მათი სამართლებრივი უფლებაა, იმ შემთხვევაში კი, როდესაც ნივთი არ არსებობს (განადგურდა) და შეუძლებელია ნატურით რესტიტუცია, ფულადი სახით ანაზღაურება არის ერთადერთი გზა სამართლებრივი წონასწორობის აღსადგენად, რადგან „არავის აქვს უფლება, საფუძვლის გარეშე გამდიდრდეს სხვის ხარჯზე“⁸⁵.

⁸⁵ შატერაშვილი ლ., უსაფუძვლო გამდიდრება: სამართლიანი სამართალი?, ჟურნალი „სამართალი“, №6-7, 2000, 33.